

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ
РАНЬОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В
ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОМУ ЦЕНТРІ»**

Виконала: студентка 6 курсу групи KorO1-M20
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Ванько Наталія Андріївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Докучина Т.О.

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ СИСТЕМИ РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	7
1.1 Сутність та характеристика системи раннього втручання.....	7
1.2 Міжнародна нормативно-правова база у сфері раннього втручання.....	26
1.3 Нормативно-правова база у сфері раннього втручання в Україні.....	35
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ РАННЬОГО ВІКУ З ООП В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ.....	42
2.1. Методика дослідження.....	42
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	68
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООП – особливі освітні потреби

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема раннього розвитку дітей залишається найбільш актуальною і потребує новітніх підходів до її розв'язання, особливо це стосується дітей, які мають різні порушення у психічному та фізичному розвитку. Чим раніше почати здійснювати розвиток дітей з особливими освітніми потребами, тим більших успіхів можна досягти. Для успішності ранньої корекційно-розвиткової роботи одним з вагомих чинників є розуміння фахівцями особливостей розвитку дитини та ефективних методів психолого-педагогічного впливу.

Інклюзивно-ресурсні центри є основними інстанціями, які мають надавати допомогу дітям раннього віку в Україні. В умовах інклюзивно-ресурсних центрів батьки можуть отримати комплексну оцінку розвитку дитини та подальший висновок щодо організації інклюзивного навчання чи отримання корекційної-розвиткових послуг. Тому доцільним більш глибоке вивчення особливостей роботи з дітьми раннього віку в умовах інклюзивно-ресурсних центрів. Наразі ця тема не є достатньо дослідженою, що не сприяє підвищенню якості роботи фахівців у цьому напрямку.

Дослідженню особливостей періоду раннього віку дітей в науці приділено значну увагу науковців, серед яких праці: Н. Аксаріної, П. Бачинського, Г. Беленької, А. Богущ, Д. Бретт, А. Гезель, Т. Грицишина, Д. Гордона, Л. Гураш, Г. Гурковської, Д. Денисюк, Г. Доман, С. Козлова, М. Лісіної, С. Лупан, Л. Обухова, Л. Павлова, Е. Пентлі, В. Рагозіна Б. Спока, Е. Томас, Е. Шафер, М. Щелованова та ін. Вивченню окремих аспектів проблеми розвитку та корекції порушень розвитку у дітей з ООП раннього віку присвячені праці І. Дмитрієва, О. Літвак, В. Лубовського, Н. Манько, О. Мастюкової, С. Миронової, М. Мога, Т. Панченко, О.Склянська, Е. Стребелевої, В. Тарасун, Л. Шипіциної, Д. Шульженко та ін. Незважаючи на

вклад вчених у дослідження цієї проблеми, вона залишається актуальною, зокрема особливості роботи ІРЦ з дітьми раннього віку.

Мета дослідження – визначення особливостей корекційної допомоги раннього віку з ООП в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз літератури з метою визначення основних напрямів роботи з дітьми раннього віку з ООП.

2. Проаналізувати нормативні документів, які обґрунтовують та регулюють організацію допомоги дітям раннього віку з ООП.

3. Розробити методiku дослідження особливостей корекційної допомоги дітям раннього віку з ООП в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

4. Дослідити та визначити особливості корекційної допомоги дітям раннього віку з ООП в умовах інклюзивно-ресурсного центру

Об’єкт дослідження – процес надання корекційної допомоги дітям раннього віку з ООП в інклюзивно-ресурсному центрі.

Предмет– особливості корекційної допомоги дітям раннього віку з ООП в умовах інклюзивно-ресурсного центру

У процесі дослідження використовувались такі методи дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз нормативних документів та науково методичної літератури з проблеми дослідження;

практичні: аналіз документації закладів; опитування; спостереження;

статистичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Наукова новизна полягає у

розробці методики дослідження особливостей ранньої корекційної допомоги дітям з ООП в умовах ІРЦ;

визначенні особливостей обстеження та корекційно-розвиткової роботи з дітьми раннього віку в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.

Практичне значення полягає у тому, що результати проведеного дослідження можуть використовуватися фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів з метою підвищення ефективності корекційно-розвиткової роботи. Матеріали дипломної роботи магістра також можуть використовуватися студентами при вивченні корекційної педагогіки, спеціальної психології, теорії раннього втручання та інклюзивної освіти.

Дослідження проводилось на базі інклюзивно-ресурсних центрів Чернівецької та Черкаської областей. У дослідженні брали участь 40 фахівців інклюзивно-ресурсних центрів.

Апробація дипломної роботи магістра здійснювалась на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками 2020 р. Результати дослідження були представлені у науковій статті, що опублікована у Збірнику наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології у 2020 році.

Структура роботи. Магістерська робота містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (80 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 80 сторінок, з них – 72 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження в загальному дозволяє зробити наступні висновки:

Ранній вік - особливий період становлення органів та передусім функцій мозку. Функції кори мозку розвиваються в результаті взаємодії організму з навколишнім середовищем, особливо інтенсивно це відбувається в перші три роки життя. У цей період удосконалюється здатність мозку приймати сигнали ззовні, переробляти та зберігати інформацію, що утворює базу для подальшого інтелектуального розвитку дитини. Враховуючи особливості розвитку дітей раннього віку варто також відзначити неабияку важливість саме раннього впливу на порушення дитини. Саме процес раннього втручання може забезпечити успішних результат корекційно-розвиткового втручання.

Система раннього втручання в Україні лише в процесі розвитку, та фахівцям доводиться працювати з дітьми раннього віку вже зараз. Так одні з перших до кого звертаються батьки дітей з особливими освітніми потребами раннього віку є саме фахівці інклюзивно-ресурсних центрів.

У процесі нашого дослідження було проаналізовано міжнародні та українські нормативні документи, які регулюють систему раннього втручання. Також було здійснено аналіз різних сучасних методів та програм раннього втручання.

Метою констатувального етапу дослідження було визначення особливостей корекційної допомоги дітям раннього віку з ООП в умовах інклюзивно-ресурсного центру. Для досягнення поставленої було розроблено методику дослідження, що передбачала два етапи її реалізації: вивчення документації вивчення документації з метою визначення особливостей організації та змісту роботи фахівців ІРЦ з дітьми з особливими освітніми потребами; аналіз методик, які використовуються фахівцями ІРЦ у роботі з дітьми раннього віку; вибір та розробка методів дослідження, спрямованих на

вивчення особливостей роботи фахівців ІРЦ з дітьми раннього віку з ООП; проведення дослідження та аналіз його результатів

Вивчення документації засвідчило, що робота з дітьми в умовах інклюзивно-ресурсних центрів складається з таких основних етапів: оцінка рівня розвитку дитини; складання програми розвитку дитини; робота з дитиною; моніторинг розвитку

Аналіз методичного забезпечення ІРЦ для роботи з дітьми раннього віку засвідчив не достатність метод для корекційної допомоги та обстеження цих дітей. Значна кількість методик або не перекладена на українську мову, або не затверджена на державному рівні. Нами також було здійснено аналіз деяких спеціальних програм системи раннього втручання, які доцільно використовувати з дітьми з ООП в умовах ІРЦ.

На основі вивчення документації, особливостей роботи інклюзивно-ресурсних центрів було розроблено опитування фахівців та визначені критерії спостереження за роботою з дітьми раннього віку в умовах ІРЦ.

Дослідження проводилось на базі інклюзивно-ресурсних центрів Чернівецької та Черкаської областей. У дослідженні брали участь 40 фахівців інклюзивно-ресурсних центрів.

У процесі проведення опитування було визначено, що лікарі направляють лише 24% батьків, що свідчить про низький рівень міжвідомчої взаємодії між ІРУ та медичними установами.

Дослідження засвідчило, що методики для діагностик, які затверджені на державному рівні та є всесвітньо відомими використовують тільки 15% опитуваних. Більшість фахівців використовують адаптовані методики, що свідчить про недостатній рівень обізнаності цих фахівців. 46%. Фахівців ІРЦ використовують адаптовані методики, зокрема М. Монтесорі, дошки Сегена або підручний матеріал, дидактичні посібники, іграшки. Також значна кількість фахівців 23% вказали, що використовують власні наробки. Для здійснення

корекційної-розвиткового впливу фахівці ІРЦ у практиці роботи використовують елементи методик М. Монтесорі, Г. Долмана, методики Зайцевої та АВА.

У процесі опитування було визначено, що незначна кількість батьків звертаються до ІРЦ за ранньою допомогою для дитини, що є найпоширенішою проблемою. Також фахівці зазначали, що потребують додаткових знань для роботи з дітьми раннього віку з ООП, оскільки не всі вважають компетентними у цьому питанні. Однією з особливостей роботи з дітьми з ООП раннього віку більшість фахівців визначили те, що провідною формою діяльності є співпраця з батьками, а не робота безпосередньо з дитиною.

Проте також при цьому значна частина опитаних фахівців зазначили, що більшість батьків не готові до прийняття проблеми дитини та не готові до співпраці з командою фахівців інклюзивно-ресурсного центру

Також було визначено основні перешкоди труднощі, перешкоди у роботі з цією категорією дітей, зокрема: недостатність знань фахівців; нерозуміння батьками їх функції у процесі корекції порушень дітей; недостатнє матеріально-технічне забезпечення; недостатність методик для обстеження дітей та корекції порушень розвитку; недостатній рівень міжвідомчої співпраці; проблема дистанційних занять з дітьми раннього віку.

Спостереження за особливостями роботи з дітьми раннього віку з ООП засвідчило, що фахівці використовують доцільні методики у 80% випадках; вміють налагодити контакт з дитиною. Разом з тим у 40% випадків відзначались труднощі взаємодії з батьками, що обумовлено неготовністю останніх.

У процесі дослідження також було відмічено високий рівень співпраці фахівців ІРЦ у супроводу дітей раннього віку з ООП. Оінка динаміки розвитку дітей, які отримували допомогу в ІРЦ у більшості була достатньо позитивною, що свідчить про якість надання відповідних послуг фахівцями.

Отже, проведені дослідження засвідчили, що система раннього втручання в Україні потребує удосконалення. Проте створення умов для корекційної допомоги дітям раннього віку в ІРЦ є вагомим кроком у цьому напрямі. Вивчення особливостей роботи фахівців ІРЦ з дітьми раннього віку засвідчило, що її ефективність залежить від командного підходу, співпраці з батьками та власне психологічної і методичної готовності фахівців. Все ж здійснення корекційної роботи з дітьми відбувається з урахуванням обливостей їхнього розвитку, актуальних потреб та можливостей.

Проведене дослідження засвідчило необхідність подальшого вивчення цієї проблеми. Тому перспективними напрямками нашого дослідження буде розробка методичних рекомендацій щодо корекційної допомоги дітям раннього віку з ООП в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенова Л.И., Лисеев А.А., Тюрина Н.Ш., Шкадаревич Е.В. Программа ранней комплексной диагностики уровня развития ребенка от рождения до 3-х лет. *Дефектология*. 2000. № 3. С. 3-27.
2. Архипова Е.Ф. Ранняя диагностика и коррекция проблем развития. Первый год жизни. Москва: Мозаика-Синтез, 2012. 160 с.
3. Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Психологическая помощь при ранних нарушениях эмоционального развития. Москва: Полиграфсервис, 2001. 156 с.
4. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей від народження до 7 років: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376с.
5. Бремс К. Полное руководство по детской психиатрии. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002. 640 с.
6. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності: навчально-методичний посібник / Л.Б. Люндквіст, В.В. Бурлака, А.Г. Шевцов та ін. Київ: ГЕРБ, 2007. 288 с.
7. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
8. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики: учебное пособие Москва: Академия, 1999. 280 с.
9. Грядовкіна Ж., Решетняк О. Через дію до пізнання. Монтессорі підхід до організації предметно маніпулятивної діяльності малюків. *Дошкільне виховання*. 2016. №1. С. 15-19.
10. Жукова Н.С. Если ваш ребенок отстает в развитии Москва: Медицина, 1993. 112 с.
11. Забрамная С.Д. От диагностики к развитию :материалы для психолого-педагогического изучения в дошкольных учреждениях и начальных классах школ. Москва: Новая школа, 1998. 144 с.

12. Закон України. «Про надання спеціальної ранньої допомоги дітям-інвалідам» *Урядовий кур'єр*. 2003. № 11. С. 26-41.

13. Запровадження системи раннього втручання. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/zaprovadzhennja-sistemi-rannogo-vtruchannja-mozhe-dopomogti-do-250-tisjach-ukrainskih-ditej-z-rizikom-abo-zatrimkami-rozvitku->.

14. Ибука М. После трех уже поздно. Москва : Олта, 2003. 64 с.

15. Исаев Д.Н. Отстающий в развитии ребенок. Как узнать, что ребенок отстает в развитии. Санкт-Петербург : Речь, 2012. 187 с.

16. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 391 с.

17. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика Москва : ВЛАДОС, 1998. 208 с.

18. Коррекционная помощь детям раннего возраста с органическим поражением центральной нервной системы в группах кратковременного пребывания: методическое пособие. под. ред. Е.А. Стребелевой ; Ин-т коррекц. педагогики РАО. 2-е изд. Москва: Экзамен, 2004. 128 с.

19. Коса Е.К., Марунич Л.А., Матвеева М.П., Ремажевська В.М., Сороківський А.Ю. Психолого-педагогічні основи ранньої діагностики та корекції вад психофізичного розвитку/ за заг. ред. В.М. Ремажевської. Львів: «Апріорі». 2011. 91 с.

20. Кочерга О.В. Психофізіологія дошкільника: реалії та міфи вступу до школи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. С. 30-41.

21. Кукуруза Г.В. Модель послуг ранньої реабілітації та інтеграції дітей з особливими потребами. Як організувати інноваційні соціальні послуги для дітей з особливими потребами. Моделі та документи. Рання інтеграція та інклюзивне навчання. Київ : ТОВ «ЛДЛ». 2007. С. 96-116.

22. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст): Советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии. Москва : ВЛАДОС, 1997. 304 с.
23. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності. Кам'янець-Подільський. 2014. 260 с.
24. Миронова С.П. Особливості інклюзивної дошкільної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 11. С. 8-15.
25. Миронова С.П. Педагогічна допомога дитині раннього віку з особливостями психофізичного розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 5. С. 65-72.
26. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
27. Мишина Г.А. Формы организации коррекционно-педагогической работы специалиста-дефектолога с семьей, воспитывающей ребенка раннего возраста с нарушениями психофизического развития. *Дефектология*. 2001. №1. С. 60-64.
28. Міхановська Н.Г., Кукуруза Г.В., Кравцова А.М. Процедура оцінки розвитку дітей раннього віку в системі раннього втручання: методичні рекомендації. Харків, 2005. 29 с.
29. Національна платформа недержавних організацій щодо виконання зобов'язань держави перед громадянами з інвалідністю за Конвенцією ООН про права інвалідів. Київ: ВГО «Коаліція», 2010. 85 с.
30. Никольская О.С., Баянская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Москва: Теревинф, 2000. 336 с.
31. Павелків Р.В. Вікова психологія: підручник. Київ: Кондор, 2015. 469 с.

32. Пасічник І.П., Кукуруза Г.В. Міждисциплінарна сімейно-центрована програма раннього втручання на етапі первинної медико-санітарної допомоги дітям. *Перинатологія і педіатрія*. №4(56), 2013. С. 105-107

33. Педагогічна допомога дитині раннього віку з особливостями психофізичного розвитку. Педрада. 2013. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/47-pedagogichna-dopomoga-ditini-rannogo-viku-z-osoblivostjami-psikhofizichnogo-rozvitku>.

34. Постанова Кабінету Міністрів України №545 «Про схвалення концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів» Права інвалідів в Україні. Київ: Сфера, 2002. С. 279-282.

35. Психология семьи и больной ребенок. Учебное пособие: хрестоматія /авт сост.: И.В. Добряков, О.В. Заширинская. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 400с.

36. Разенкова Ю.А. Игры с детьми младенческого возраста. Москва : ШкольнаяПресса, 2005. 160 с.

37. Разенкова Ю.А. Содержание индивидуальных программ развития детей младенческого возраста с ограниченными возможностями. *Дефектология*. 1998. № 3. С. 57-63.

38. Рання комплексна діагностика і реабілітація дітей з сенсорними порушеннями: реалії та перспективи: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю. Статті та лекції. Львів: Український бестселер, 2010. 360 с.

39. Сак Т.В. Особлива дитина: від народження до 6 років. Київ: Літера ЛТД, 2008. 144 с.

40. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталі дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

41. Скринінгова шкала розладів аутистичного спектра. 2014. URL: <https://giuntipsy.com.ua/clinical/casd/>.

42. Соколова Г.Б. Сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітям з відхиленнями у розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2015. Вип. 5. С. 283-292.
43. Специальная дошкольная педагогика: учебное пособие / под ред. Е.А. Стребелевой. Москва: Академия, 2001. 312. с.
44. Спеціальна психологія. Тексти : навчальний посібник / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-вид. від., 2001. Ч. II. 140 с.
45. Спеціальна психологія. Тексти: навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. Ч. I.158 с.
46. Стребелева Е.А. Формирование мышления у детей с отклонениями в развитии :Книга для педагога-дефектолога. Москва : ВЛАДОС, 2001. 184 с.
47. Стребелева Е.А., Мишина Г.А., Разенкова Ю.А. Психолого-педагогическая диагностика детей раннего и дошкольного возраста. Москва : Просвещение, 2004. 164 с.
48. Barr R., Dowden A., & Hayne H. Developmental changes in deferred imitation by 6- to 24-month-old infants. *Infant Behavior and Development*. 1996.C. 159-170.
49. Bernard-Opitz V., Ing S., & Tan Y. K. Comparison of behavioural and natural play interventions for young children with autism. *Autism: The International Journal of Research & Practice*. 2004.C. 319–333.
50. Danger S., & Landreth G. Child-centered group play therapy with children with speech difficulties. *International Journal of Play Therapy*. 2005.C. 81–102.
51. DEC Recommended Practices In Early Intervention/Early Childhood Special Education. The Division for Early Childhood (DEC) of The Council for

Exceptional Children (CEC). 2014. URL:
https://edn.ne.gov/cms/sites/default/files/u1/pdf/DEC_RPs_%204-12-14R.pdf.

52. Developmental Assessment of Young Children. Second Edition URL:
<https://www.pearsonassessments.com/store/usassessments/en/Store/Professional-Assessments/Developmental-Early-Childhood/Developmental-Assessment-of-Young-Children-%7C-Second-Edition/p/100000730.html?tab=product-details>.

53. Dunst C.J., Hamby D., Trivette C.M., Raab M., & Brude, M.B. Every day family and community life and children's naturally occurring learning opportunities. *Journal of Early Intervention*. 2000. 23.C. 151–164.

54. Espe-Sherwind Marilyn. Family-Centred Practice: Collaboration, *Competency and Evidence*. 2008. C.136-43

55. Fenske R.H. Early intervention programs: Opening the door to higher education, Michigan, 1997. 136 c.

56. Grzadzinski R., Amso D., Landa R., Watson L., Guralnick M., Zwaigenbaum L., Piven, J. Pre-symptomatic intervention for autism spectrum disorder (ASD): Defining a research agenda. *Journal of Neuro developmental Disorders*. 2021. C. 13, 49.

57. Guralnick M. J. Early intervention for children with intellectual disabilities: Current knowledge and future prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 2005. C.313-324.

58. Guralnick M.J. (Ed.) The developmental systems approach to early intervention. Baltimore: Brookes.2005

59. Guralnick M.J. Early intervention for children with intellectual disabilities: An update. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2017. C. 211-216

60. Guralnick M.J., Bruder M.B. Early intervention. *Handbook of intellectual disabilities – integrating theory, research, and practice* 2019. C. 717-742.

61. Guralnick M.J. A developmental systems model for early intervention. *Infants and Young Children*. 2001. 14(2).C. 1-18.

62. Kelly D.J., Quinn P.C., Slater, A.M., Lee K., Ge L., & Pascalis O. The other-race effect develops during infancy: Evidence of perceptual narrowing. *Psychological Science*. 2007. C. 1084-1089.
63. King G., Strachan D., Tucker M. et al. The Application of a Transdisciplinary Model for Early Intervention Services *Infants & Young Children*. 2009. C. 211-223.
64. Lukowski A.F., & Milojevich H.M. Examining recall memory in infancy and early childhood using the elicited imitation paradigm. *Journal of Visualized Experiments*. 2016. C. 110.
65. Meisels S.J., Shonkoff J.P. Early childhood intervention: A continuing evolution. *Handbook of early childhood intervention*. 2000. C. 3-31.
66. Odom S.L., Hanson M.J., Blackman J.A., Kaul S. Early intervention practices around the world. Baltimore: Brookes. 2003.
67. PDMS-2 Peabody Developmental Motor Scales, Second Edition. URL: <https://www.parinc.com/Products/Pkey/320>
68. PEP-3: Psycho educational Profile-Third Edition. URL: <https://www.proedinc.com/Products/11985/pep3-psychoeducational-profilethird-edition.aspx>.
69. Phillips D. Early childhood development and disability: A discussion paper. *World Health Organization*. 2012.
70. Piaget J. Part I: Cognitive development in children: Piaget development and learning. *Journal of research in science teaching*. 1964. C. 176-186.
71. Salley J., Crook L., Lundine J.P. Acute and Long-Term Services for Elementary and Middle School Children With Early Childhood Brain Injury. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 2021. C. 908-919.
72. The Montessori Method. URL: <https://www.fundacionmontessori.org/the-montessori-method.htm>.

73. Trivette C., Dunst C., Hamby D. Influences of family-systems intervention practices on parent-child interactions and child development. *Topics in Early Childhood Special Education*. 2010. C. 3-19.

74. United nations enable factsheet on persons with disabilities. 2012/ URL: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=18>.

75. United nations general assembly declaration on the rights of the child. General Assembly resolution 1386 (XIV) 1959 Retrieved March 21, 2012 URL: http://www.unicef.org/lac/spbarbados/Legal/global/General/declaration_child1959.pdf.

76. United Nations General Assembly Monitoring the implementation of the standard rules on the equalization of opportunities for persons with disabilities. 2000 Report on Second Mandate of the Special Rapporteur (E/CN.5/2000/3). Retrieved March 21, 2012. URL: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=60>.

77. United Nations General Assembly Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (A/RES/48/96) 1993 Retrieved March 21, 2012. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r096.htm>.

78. United Nations General Assembly Universal Declaration of Human Rights. General Assembly resolution 217A (III) 1948 Retrieved March 21, 2012. URL: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3712c.html>.

79. United nations scientific, educational and cultural organization (UNESCO) & Ministry of Education and Science, Spain Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. 1994 Adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Retrieved March 22, 2012 URL: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF.

80. Wilcox M.J., Caswell S. B., Kouri T. Early Language intervention: a comparison of classroom and individual treatment. *American Journal of Speech-Language Pathology*. 1991. C. 49–62.